

JACQUES DERRIDA'DA YAPIBOZUM VE İZ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Cevriye Demir GÜNEŞ*

İnsanın dünyaya bakışının yeni boyut ve anlam kazandığı bir dönemde yaşamış olan Derrida, *modern-postmodern, yapısalcı, -post-yapısalcı* tartışmaların yoğun olduğu koşullar altında betimlemeler ve çözümlemeler yapmıştır. Bu sebeple Derridacı bakışı kavramak kaçınılmaz olarak F.Saussure'ü, Klâsik Batı metafiziği problemlerinin varlıkta temellendiği Heidegger'i, Nietzsche ve Freud'u, yeniden kavramayı gerektirmektedir.

Yapıbozumun ne olduğunu, nasıl bir anlama metodu olduğunun (her ne kadar Derrida yapıbozumun bir metot olarak görülmesini istemese de) çözümlemesini yapmadan önce, Derrida'nın hangi felsefi problemleri miras aldığını göstermek gerekir.

Derrida Post-modern bir dünyada yaşamış; yani felsefi ilginin varlıktan, akıldan, dile, söze ve dolayısıyla göstergeye kaydığı havayı teneffüs etmiştir. Platoncu anlamda *ide*'lerin, Descartesçı anlamda aklın veya öznenin, nesne karşısında bağlı ve edilgin konumu değişmiş ve güç "söz"e geçmiştir. İlkçağda Sofistlerle başlatabileceğimiz ve Platonla devam eden dil ve gerçeklik arasındaki ilişki; öncelik sırasını değiştirerek Derrida'ya kadar gelmiştir. Aslında bu dönemde hem problemin merkezî hem de çözüm merkezleri değişmiştir. Postmodern adı verilen kültürel pratikler ve yaşama biçimleri bize, dünyayı deneyimleme biçimimizin değiştiğini göstermiştir ve bu öznenin kendisinden hareketle hem kendini hem de dünyayı kurma, oluşturma dayanaklarının da değiştiğinin göstergesi olmuştur. Yani bir anlamda hem özne, hem akıl, yerlerinden edilmiş ve sarsılmışlardır. En teorik anlamıyla özdeşlik yerini ayırma (ayırma) bırakmıştır.¹ Öncelik ayırma geçmiş ve her şey ona göre kurulmaya başlanmıştır artık. Bu anlamıyla yapıbozuma; ayırma tanınan önceliğin hem anlamını hem indirgenemezliğini gösteren bir işlem olarak bakmak mümkün görünmektedir.

Derrida yapıbozum (déconstruction) kavramını niçin kullandığını veya bu kavramın kendisini nasıl dayattığını "*Japon Dosta Bir Mektup*" adlı yazısında dile getirmiş aynı zamanda da yapıbozumun ne anlama gelmediğini göstermeye çalışmıştır. Derrida şöyle der: "*Bu konuyu seçtiğimde ya da o bana kendini benimsettiğinde,*

* Arş.Gör., G.Ü.Fen-Edebiyat Fak., Felsefe Bölümü

¹ Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, YKY Yay. İstanbul, 2001, s.215

sanıyorum “Gramatoloji Üzerine” adlı eserimde idi, beni o zamanlar ilgilendiren söylemde, ona böylesine merkezî bir rol verileceğini düşünmemiştim. Daha başka şeylerin yanında, Heideggerci Destruction ya da Abbau sözcüklerini çevirmeyi ve kendi konuma uyarlamayı diliyordum. Her ikisi de bu bağlamda Batı metafiziğinin ya da varlık öğretisinin temel kavramlarının geleneksel yapısına ya da mimarisine ilişkin bir işlem anlamına geliyordu. Ama Fransızca’da “yıkma” (destruction) terimi çok açık bir biçimde bir hiçlemeyi önermiş olduğum Heideggerci yorumdan ya da okuma türünden çok, belki de Nietzscheci “yerle bir etmeye” (démolition) daha yakın bir olumsuz indirgemeyi içeriyordu. Böylece bu terimi dışladım. Bana besbelli kendiliğinden gelen bu “yapıbozum” sözcüğünün Fransızca olup olmadığını araştırdığımı hatırlıyorum.”²

Her ne kadar yapıbozum kendiliğinden gelen bir kavram gibi görünse de daha önce yapısalcı tartışma içerisinde sıklıkla öne çıkan kavramlardan biri olmuştur. Bilhassa *déconstruction* kavramındaki “dé” olumsuz ekinin çağrıştırdığı şey, yapıyı bozma, yapıyı ayırma ve yapıyı sökme anlamları ile beraber kullanılmıştır. O hâlde Derrida tam olarak içinde doğrudan olumsuzlamanın ve yerle bir etmenin hem amaç hem de amaç olarak algılanmadığı bir yapıbozumdaki hareket etmektedir.

Alıntılanmış olduğumuz kısımda Derrida’nın yapıbozuma öncelikle olumsuz bir anlam yüklemek istemediğini ve bu kavramın bir indirgemeyi ifade etmediği şeklindeki vurgusuna tanık oluyoruz. Bu iki durumu gözden uzak tutmamak gerekiyor, çünkü her şeyden evvel Derrida, günümüze kadar gelmiş ve hâlâ devam etmekte olan indirgemeci anlayışa karşı çıkarak bir anlam dünyası kurmuş ve ona göre fikirlerini temellendirmiştir. Doğal olarak da indirgeme, öncelik tanıma, mutlaklaştırma, karşıt hâlde getirme, ilk olarak yapıbozuma uğratılacak sorunlar olmuşlardır. Derrida belirtildiği gibi indirgemeye karşı olduğu için Fransız dilindeki *déconstruction* kavramının belirlenmiş bazı tanımlamalar esas alınarak açıklanmasına da karşıdır. Derrida, Littré’nin kitabında “yapıçözümün, dilbilgisinde yapılanış denen (déregement) yapıçözüm ve benzer şekilde bir bütünün parçalarını birbirinden sökmek”³ gibi anlamlara geldiğini kabul etse de kendi adına yapıbozum için kesin bir tanım vermekten uzak durur. Diğer taraftan belirtilen dilbilgisel veya gramatikal anlamların yapıbozumu anlamada yarar sağlayacağını da göz ardı etmez.

Yapıbozum ile yapılan Derrida için bir yapının sökülmesi, basit ögeye ve kökene doğru geri gidiş olmadığı için bir *çözümleme* değildir. Benzer şekilde, yapılan genel anlamda veya Kantçı anlamda bir eleştiri de değildir. Başka bir açıdan ise yapıbozum

² Jacques Derrida, “Japon Bir Dosta Mektup”, çev. Medar Atıcı-Mehveş Omay, *Toplumbilim Dergisi* 10, İstanbul, Ağustos 1999, s.185

³ A.g.e., s.185

yöntem bilimsel bir araç veya metod da değildir ve yönteme de dönüştürülemez.⁴ Metinde yapıbozumu bir metod veya bir strateji olarak değerlendirmiş olsak da bu Derrida'nın itiraz ettiği bir durum olmaz. Çünkü Derrida'nın anılan mektupta ki tepkisi, özellikle kültürel çevrelerde yapıbozumu söylemi elinde tutan bazı güçlerce bir uygulama alanı olarak görülmesindedir.⁵ Buradan hareketle *Derrida'nın yapıbozumun belki de ne olmadığını söylediği şey, onun olmakta olan ve öznenin hattâ modernliğin kararını, bilincini yada değerlendirmesini beklemeyen bir olay olduğudur.*⁶ Öte taraftan yapıbozum daha çok metin ve metnin anlamı bağlamında önem kazanmış ve kendisini bize bazı ilişkilerde sunmuştur. Derrida bunu şöyle dile getirir: “*Yapıçözüm sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince bağlam olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımından alır. Buna göre, yazmaya çalıştıklarım ve çalışmakta olduklarıma göre bu sözcük, içinde yer değiştirdiği ve daha başka bir çok sözcükle, örneğin “yazı” (écriture), “iz” (trace), “ayırım” (différance), “ek” (supplement), “kızlık zarı, kenar... vb. gibi belirlenmeye açık olduğu belli bir bağlamda iş görür.*”⁷

Bu alıntıda “*olanaklı değiştirim zinciri*” deyiminin, hem Derrida'nın çıkış noktasını oluşturan olanağın olanaklılığı, hem de bunun temellendirilmesi için zorunlu olan, iz kavramının hangi bağlamda ortaya çıktığını göstermesi açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Derrida, söz ve yazı arasındaki aşılmaz gibi gösterilen yazının aleyhine olan indirgemeyi ters yüz etmiş ve *söz-yazı, yazı-söz* birlikteliğini aralarındaki ayırımı ihlal etmeden veya grileştirmeden göstermeye çalışmıştır. Derrida, Husserl'in nesnenin ideal anlamını izah ederken, dili bir geçiş noktası olarak kullanmasından hareketle, konuşmaya, yazı karşısında bir ayrıcalık kazandırılmış olduğunu farketmemizi sağlamıştır.⁸ Söz ve yazı arasındaki bu indirgeme durumu veya sözden yazıya doğru giden bu sabit yapı, Derrida için delinmesi gereken veya altı oyulması gereken bir şey olmuştur. Bu indirgeme ve karşıtlık yapı bozma eylemini başlatmıştır. Aslında Derrida'nın yapıbozum veya söküme alma eyleminini Derrida'dan önce Heidegger “varlık” sözcüğünü çözümlmek için kullanmıştır. Derrida “*Déconstruction* kavramını Heidegger'in destrüksiyon kavramıyla problemlili ilişkisi içinde icat etmiştir. Derrida “Japon Bir Dosta Mektup” da *déconstruction*'un Heidegger'in *destruction*'unun bir çevirisi olduğunu söylemiştir⁹. Heidegger, varlığı anlamak ve yakalamak konusunda şunları söyler: “böylece ne zaman “varlık” kavramını kullanıyorsanız, onun ne anlama geldiğini uzun zamandan beri açıkça farkındasınız.

⁴ Jacques Derrida, “Japon Bir Dosta Mektup” Toplumbilim,sa:10,Ağustos,Istanbul,1999,s,186,187

⁵ a.g.e.s,187

⁶ a.g.e,187

⁷, a.g.e. s.187

⁸ Zeynep Direk,Refik Güremen,Çağdaş Fransız Düşüncesi,epos yay.Ankara 2004,s,134

⁹ A.g.e., s.151

Buna karşılık, onu anladığımızı veya kavradığımızı düşünmeye alışan bizler için şimdi o bir bilmece oldu.”¹⁰

Heiddeger’de yapıbozum metodunu “varlık” sözcüğü üzerinde yapmış olduğu çözümlemede daha açık görebiliyoruz. O, “*varlık*” sözcüğünün üzerini *karalamıştır*. Bu işlem hem sözcüğü hem de karalamayı bir arada tutmak için yapılmıştır; çünkü sözcük tek başına yetersiz, onusuz yapamayacağımızdan dolayı da gereklidir.¹¹ Yapıbozum, bir sözcüğün (burada varlık sözcüğü özenle seçilmiştir) üzeri karalanarak düşünüldüğünde olumsuz olarak değil, aksine olumlu bir görünümle karşımıza çıkmaktadır; çünkü burada olma (*yazılı olma*) ile burada olmamanın imkânını, aynı anda bize sunabilmektedir. Yapıbozumun bu özelliğini, Derrida’nın yapıbozumun “ne olmadığına” ilişkin belirlemelerinde de görmüştük.

“Yapıçözüm , bir yapının sökülmesi, basit öğeye ayrıştırılmayacak kökene doğru bir geri gidiş olmadığı için, yapılan bir çözümleme değil, bu değerler, çözümlemedeki gibi yapıçözümle uğraşan felsefe birimleridir.Yapılan Kantçı anlamda bir eleştiri de değildir.”¹²

Eğer şu ana kadar ifade edilenleri takip edersek yapıbozum hakkında hiç konuşulamayacağını bile söyleyebiliriz. Aslında Derrida düşüncesinin bize göstermeye çalıştığı ve bir kazanım olarak görülebilecek şey, ele aldığımız her şeyin ele alınış tarzının , kendisini bir sorun olarak sunmak olanağını hep sürdürmesidir. Zira bu durum, Derrida’nın da endişe ettiği, *iktidar-güç*, *indirgeme- sınırlama* vb. ilişkilerin bir bakıma engellenmesini sağlamaktadır.

İlk olarak Derrida yapıbozumun bir indirgeme olmadığını belirtmişti, ikinci olarak ise Derrida yapıbozuma bir yöntem olarak yaklaşılmasının sakıncalı olduğunu belirtir. O, yapıbozumun yöntembilimsel bir araç olamayacağını, şöyle netleştirmeye çalışır: “çünkü her yapıçözüm “olayı” tekildir. Bununla beraber yapıçözüm bir “ edim” ya da bir “işlem” olarak da düşünülmemelidir.”¹³ Yukarıda yapıbozumun betimlemesi yapılırken onu bir eylem olarak belirtmiştik; bunun sebebi, Derrida’nın ortaya koymaya çalıştığı fikirlerin, Derrida’ yı biraz daha serbest, önyargısız, yazarın baskısı olmadan, okuma olanağını bize sunmasından kaynaklanmaktadır.Yani aslında Derrida’da bir şekilde kendisini yapıbozuma al(uğrat)mamızı ister gibi görünmektedir; aksi taktirde tüm söyledikleri ile çelişmiş olma ihtimalinin de farkındadır.

Peki Derrida yapıbozumu nasıl tanımlamaktadır? Derrida daha önce belirtildiği gibi tanımlamalar yapmayı kendisine amaç edinmemiştir. Aynı şey yapıbozum

¹⁰ A. Kadir Çüçen, *Heiddeger’ de Varlık ve Zaman*, Asa Yay. Bursa 2000, s.19

¹¹ Madan Sarup, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A.Baki Güçlü, Ark Yay. Ankara.1997, s.56

¹² Derrida, a.g.e., 1999, s.186-187

¹³ A.g.e. s.187

kavramında da vardır. Ona göre “yapıçözüm olur, bu öznenin yada hattâ modernliğin kararını, bilincini ya da değerlendirmesini beklemeyen bir olaydır. *Yapısı* çözülür. Bu -sı- eki, öznelliğe karşıt olan kişisiz bir şey değildir. *Yapısı çözülmektedir*. Yapısı çözümlenir -i- sına gelince, bu bir bilincin yada bir ben’ in kendine dönüklüğü değildir ve bütün bilmeceyi ayakta tutar, “çevirmenin” olanaksız “çabası” (Benjamin) işte “yapıçözmenin demek istediklerinden biri daha.”¹⁴

Bu belirlemede karşımıza, olmakta olan veya olur hâlde olan bir yapıbozum çıkmaktadır; bununla birlikte, Derrida’yı anlamamızı kolaylaştıran kavramlardan biri olan *burada olma, burada bulunma (presence)* daha çalışmanın başında kendisini bize dayatmaktadır. *Burada olma, mevcut olma*, var anlamına geliyor, ancak hep olmakta olan varlık olarak. Bunu başka bir ifade ile burada olma ve burada olmama olarak da (*non presence*) alabiliriz. Derridacı deyimle bu *burada olma metafiziğidir*.

Nihayetinde Derrida yapıbozumu tanımlayamaz, çünkü yapıbozum sözcüğünün parçalara ayrılarak (buna sözcük birimlerine ayrılarak da diyebiliriz) bir belirlenimi yapılmaya çalışılsa bile; bu arada henüz tam olarak üretilmemiş, ama ayırımına varılmış olan yapıbozum, yapıbozuma uğramaya başlamış olacaktır. Bu durumun bizi bir olanaksızlık içinde bırakacağını düşünebiliriz, ancak beklenen, belki de korkulan şey gerçekleşmez. Çünkü, bu durum tıpkı bir oyun gibidir. İçinde kendi kuralları olan, ancak oyun ile oyun olmayanın pek ayırd edilemediği bir oyun. Tüm bunlardan hareketle Derrida’nın belli bir telosu hedeflemese de ortaya koymak istediğinin bir anlam ve anlama yöntemi olduğunu varsayabiliriz; böylelikle anlamın hem bir dil oyunu hem de birbirinin izini sürme oyunu olduğunu söyleyebiliriz.

Derrida birçok konuyu yapıbozuma uğratmak istemiştir ve uğratmıştır da, fakat bunları yaparken özellikle hareket noktası “dil” ve “söz” olmuştur. Dil yetisini oluşturan bu iki unsurun yapısalılıkta, göstergebilimde, sürekli olarak hem gerçeklikle hem de anlam ile ilişkilendirildiğini biliyoruz. Derrida, baskın bir şekilde öne çıkarılan (*logocentrisme*) sözmerkezciliği bu merkezîlikten koparmak ile *söz* ve *yazıyı* yapıbozuma uğratmak için oldukça fazla çaba göstermiştir. Hareket noktası dil olduğu için dilin gerçekliğini apaçık olarak gördüğümüz “*yazı*” da temel çıkış noktası olmuştur. Bilindiği gibi “*yazı*” genel dilbilgisi kuralları başlığını taşıyabilecek olan *Gramatolojinin* de konusudur. Derrida gramatik açıdan yazının veya metnin ele alınıp yapıbozumunun yapılmasını sağlamış ve gramatoloji üzerine bir eser yayınlamıştır. Yani kullanımın ötesinde, yazılınca gerçek anlamları fark edilen sorunlar üzerinde durmuştur. Bu çalışmamızda ele almayacağımız sorunlardan biri *différance*’dır. Derrida kullanımında fark edilmeyen, ancak yazıldığında göze çarpan *différance* kavramının, sözlü ve yazılı

¹⁴ A.g.e., s.187

hâlleri arasında oldukça fazla ayrımın olduğu “*differer*” fiilinden ne kadar farklı olduğunu yapmış olduğu gramatik çalışma ile göstermiştir.

Yapıbozma eylemi çelişkileri gösterirken bunu özellikle pratikte göstermeye çalışmaktadır. Bir yazının yapıbozuma uğratılması ise gramerden hareketle olmaktadır. Yani yapıbozum-yazı ilişkisi kendini gramerde açığa vurmaktadır. Yazı ise gramer dışılığı açısından ele alınmaya çalışılır. Ayrıca yapıbozum ile burada yakalanmaya çalışılan çelişkiler ise *ayram (différance)* açısından ele alınmaktadır.¹⁵

Derrida’ nın bir sözcük veya yazının gramer dışı olup olmadığını göstermesi, öncelikle Saussure’ den miras aldığı, gösteren (kavram) ve gösterilen (nesne-işitim imgesi) ilişkisinin temellendirildiği gerçeklik sorununa dil açısından yaklaştığını ve yazının lehine bir tavır aldığını gösterir. Elbette ki Derrida, gösteren ve gösterilen arasında yıkıcı ve indirgenemez bir ayrım görmez. Çünkü bu ayrım Heidegger’de rastladığımız türden bir aşkın gösterilenini öne çıkarır ve daha önemli kılar. Oysa ki Derrida, yapıbozum vasıtasıyla, *sözde* ve *yazıda* doğallığı, olduğu gibi olma hâlini yakalamaya çalışmaktadır.

Diğer taraftan gösterge kavramının iki yönünü oluşturan gösteren ve gösterilene karşı geliştirilen çözümlene post-modern bir dil durumu olarak yorumlanmaktadır. Post-modern dil durumunda gösterge kavramı, metafizik bir soruna işaret etmektedir; yani duyulur olanla düşünülür olan arasındaki karşıtıktan hareketle ve bu karşıtığa dayanarak bir anlayış ortaya koyulmaktadır. Post-modern bakışın problemi gösterilenin kendisi ile özdeşliğinin, daima gösterenini kendi dışına sürmüş olmasıdır.¹⁶ Bu da indirgemeci tavrın bir göstergesidir.

Derrida, genel anlamı ile ifade edilen post-modern bakışıyla, merkez konumunda olan düşünülürün hakimiyetini yerle bir etmiş veya ayağını kaydırıp, onu merkezsiz bir hâle getirmiştir. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi ise birbirinin yerini alan (üstünlük kurmadan) ve sonsuzca süren bir oyun hâline getirmiştir. “ Bir anlamı ile anlam tözsel niteliğini kaybetmiş, dilin gerisinde olan derin boyut olmaktan çıkmış ve duyusal olana çevrilmiştir”.¹⁷

Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi Derrida yapıbozum yöntemi ile yeni bir boyuta taşır. Karşıtlık ilkesi hem bir oyun hem de tüketme çabasının hakim olduğu bir ilişki ve ilişkisizlik hâlini almıştır.

Allan Megill, “Aşırılığın Peygamberleri” adlı eserinde Derrida’yı yapıbozum yönteminden dolayı “modern bir Penelope’ye benzetir: asla eve dönmeyecek bir

¹⁵ Ali Akay, “Yapıbozma Ve Plastik Sanatlar”, *Toplumbilim*, 10, İstanbul, 1999, s.13

¹⁶ T. Atuğ, a.g.e., s. 216

¹⁷ T. Altuğ, a.g.e., s. 216-217

Ulysses' i beklerken gündüz ördüklerini gece söken- daha doğrusu aynı anda hem ören hem de söken- bir Penelope".¹⁸ Megill'in işaret ettiği gibi buradaki anahtar sözcük, "sökmek" edimidir; sökmek, yeniden örülme veya tamamlanmak üzere yapılıyor ve bu sonsuza kadar sürüyor. Fakat bu noktada Megill'in Derida'ya yöneltmiş olduğu bir eleştiri var. Megill, "tek hamle ile bir şeyler ortaya konup, serimlenirken, bir yana bırakılıp koyutlanırken bile çürütülmesinden hareketle, böyle bir metoda inanmış ve ortaya koymuş olan Derida'nın, nasıl hâlâ sayfalar dolusu yazı üretebildiğinin şaşkıncı olduğunu"¹⁹ söyleyerek eleştirir.

Aslında, Derida yapıbozumunu sihirli bir değnek olarak düşünürsek, her kim bu metodun hikmetine ererse ve elde ederse her şeyi yapıbozuma uğratma olanağına sahip olurmuş gibi görünmektedir. Zira yapıbozumu gerçekleştirmek demek; eğer sözcüğün bölünmüş anlamından hareket edersek, öncelikle yapıyı yani meydana getirileni, olanı ve bütünü kavradıktan sonra, bölüp parçalayıp yine bir araya getirerek ve sadece olanı vermek demektir. Şayet bu durumu felsefî bir tavır alma veya felsefî bir duruşa sahip olma olarak düşünürsek yapıbozumu her türlü kavramsal olumsuzluğuna rağmen (-de-olumsuz ekinden kaynaklanan sebeple) gerçekleştirmek pek de kolay olmasa gerek.

Burada Derida'nın yapıbozumu ne kadar gerçekleştirmiş olduğu sorulabilir, ancak bu ayrı bir çalışmanın konusudur. Biz bu çalışmanın adını yazarken bile böyle bir şeyi varsaydığımızı göstermiş olduk. Derida için çıkış noktası olduğunu belirttiğimiz gösterge, bir ayrımlaşma yapısına sahiptir ve bir yarısı her zaman "orada bulunmaz", diğer yarısı ise her zaman "o değildir." Yani göstergede sunulan ilişki bir anlam ortaya koyamamaktadır. Göstergeler yokluğu gösterirler, dolayısıyla bir anlamları yoktur. Anlam sürekli olarak bir gösterilenler zinciri olarak devinir, asla kesin yerlerinden emin olamayız. Çünkü anlam asla tek bir göstergeye bel bağlamaz.²⁰

Gösterge ve anlam ilişkisi çalışmanın başında yapıbozumun bağlamlarından biri olarak sunulan "iz" (trace) kavramının en belirgin olarak ortaya çıktığı yerdir. İzi Derida'nın düşünceleri doğrultusunda anlam ile olan bağıntısı içinde göstermeye çalışmayı istesek de, O, "*De la Gramatologie*" adlı eserinde iz kavramını kullanmasının sebeplerini açıklar. "İz aslında metafizik bir kavramdır ve Derida onu Heidegger'den aktarmaktadır. İz ve var olma birlikte, silme (*effacement*) eylemini ortaya çıkarırlar."²¹ "İz kendini bir silme olarak gösterir. İz ne kavranabilir olan ne de kavranamaz olandır."²²

¹⁸ Allan Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Ankara 1998, s. 381

¹⁹ a.g.e., s. 382

²⁰ Sarup, a.g.e., 1997, s. 57

²¹ Akay, a.g.e., 1999, s. 22

²² Jacques Derrida, *Marges De La Philosophie*, éd.Minuit, Paris, 1972, s. 76

İz bir yönü ile yapıbozumun içinde; bir diğer yönüyle de yapıbozum sonucunda ulaşılmış olan *différance* (ayırım)'ın elde etmiş olduğu öteki ile olan ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. İki bakış açısında da var olan "İz", "üst iz" ve "kökensele iz" olarak ikiye ayrılmıştır. "Derrida'nın düşüncesi, "öteki" nin "kendi" ne indirgenemeyeceği farkı üzerine kurulmaktadır; geleneksel olarak *öteki*, *kendi*'nin egemenliği altında olmasına rağmen, kendi kimliğini ötekenden ayıran bir niteliktedir, "*üst iz*" kendi ve öteki arasındaki farklılaştırıcı oyunun, oluşturucu, meydana getirici olma olasılığını verir. "*Kökensele iz*" her türlü temsili farkların "minimal yapısını belirler".²³ Bu durumda iz, hem oluşturmayı sağlayan için, hem de her türlü yapının belirlenimi için kaçınılmaz bir dayanak olmaktadır. Derrida düşüncesine ekonomi veya ekonomik davranmayı katan bir unsurdur iz ve bir şeyin hem yerleşmesini hem de silinişini belirleyen, ekonomik bir harekettir. Ve zaten İz bir ektir, (*supplément*) sözün eki yazı, olduğu gibi izde kökeni olmayan bir ek'dir: Ekin ekidir."²⁴

İz kavramını, hem yazı olarak hem de yazının silindiği zaman kalan izi olarak da düşünersek, onu yakalamanın ne kadar zor veya olanaksız olduğunu görürüz. Zira her yazı öncelikle bir iz'dir, ancak kökeni olmayan bir iz'dir. Silindiğinde ise kalan bir iz olarak varlığını sürdürecektir. *Silme (efface)* kavramı da bir yönüyle *iz (trace)* in eki durumundadır.

Derrida'nın İz'in işlevi konusunda sadece Freud olmamakla birlikte, pratik bir çerçeve oluşturmada, ondan doğrudan etkilendiğini söyleyebiliriz. Freud "*Gizemli yazı yazma Tabakası*" adlı bir çocuk oyuncağını kullanarak ruhun çalışma düzenini göstermiştir. Kalınca balmumu tabaka, çift taraflı selüloid bir tabakadan oluşur, üstüne sivri uçlu bir şeyle yazı yazılabilmektedir, tabakanın bir tarafından aşağıdan yukarıya doğru çekildiğinde, kaplama üzerine yazılan yazı iz bırakarak silinmektedir. Böylece yazıdan temizlenen tahta, taze iletiler almaya hazırdır. Burada kalıcı izleri alıkoyan bakir bir yüzey kalmaktadır sadece. Derrida bu yöntemin metinlerin şifresini çözmede yardımcı olabileceğini düşünmüştür.²⁵ Böylece izin hem metinden hem de varlıktan atılamayacağını bir ek olarak hep varolacağını söyleyebiliriz. İz, kazınıp atılamayan, silinemeyen, alıkonamayandır.

İz kendisini doğrudan ortaya koyamadığı için, varlık çevresine ait olarak düşünülemez, fakat bir *différance* oyunu olarak varlığın anlamını taşıdığı ve onu kıyıların içine alan olarak düşünebilir.²⁶ Yapıbozumun ortaya çıkması için bazı bağlamların olduğunu belirtmiştik, aynı şekilde İz'i de kavrayabilmek için

²³ Ali Akay, a.g.e., 1999, s. 22

²⁴ A.g.e., s.14

²⁵ Sarup, a.g.e., 1997, s. 70

²⁶ Jacques Derrida, "Différance", çev. Önay Sözer, *Toplumbilim*, sayı:10, İstanbul, 1999, s. 58

yapıbozumundan hareket etmek gerekmektedir. İz , yapıbozum dolayısıyla *différance* ve *différance* dolayısıyla da *silme* olarak görünür. Derrida *Marges De La Philosophie*'de *différance*'in izinin silme olduğunu söylemiştir.²⁷

İz, karşımıza asla kendini sunamayanın izi olarak çıkar. Diğer taraftan kendini sunmadığı için daima ertelenmiş, ayrımı konmuş olan iz; hiçbir zaman kendini sunuşunda kendi değildir. Kendini sunarken siler, kendi çınlamasıyla sağır olur.²⁸

Başka bir yönü ile izin zamanı mekân, mekânı ise zamansallaştırdığını da görmek mümkündür. Çünkü Heideggerci anlamda zamanı varlıkla beraber olan veya zamansal olan varlığı, şimdi, geçmiş ve gelecek aralığı içinde düşündüğümüzde, İz'in bir anlamda "burada olma" aralığını, bir şeyin izi olarak taşıdığını görebiliriz. Zaman ve mekân (topos) son dönem filozofları ve edebiyatçıları üzerinde oldukça etki bırakan kavramlardır. Örneğin Virginia Woolf eserlerinin bazılarında, mekân veya zamanın insan bilincindeki yeri ve yeni bir ben oluşturmadaki rolü açısından ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak Geçmişte yaşanan şeyin bellekteki izinin "şimdi" de açığa çıkması, zamanın burada ve şimdiliğini, dolayısıyla mekâna dönüşmesini göstermektedir. Kısacası İz her hâli ile şimdi ve burada olmayı ve olmamayı sağlamaktadır.

İzin bir yeri yoktu çünkü kökensel olanı barındırmıyordu. Fakat yapı bozumuyla kökeni olmayan izin bir şekilde kaçınılmaz varlığı "bağlam" içinde ortaya çıkmaktaydı. Dolayısıyla Şimdi' den hareketle izi düşünememekteydi. Bu durum anlaşılmanmayı beraberinde getirmektedir. İz'in yapısı yapıbozumun ne olduğunu anlamada bize yardımcı oluyor. Metne ve metinler arasına yönelen yapıbozum, metinde bir bağdaşıklaşan değil; içkin bir çelişki ve ayrışıklığın olduğunu göstermeye çalışır. Ancak yapıbozum sadece metindeki çelişkileri gösterip bırakmaz, eğer bıraksaydı içkin bir alan içinde haps olması gerekecekti.²⁹

Yapıbozum dışarı ile içerisinin ilişkisini kurarak metafizik olana yönelse de o, metafizik bir inanç değildir. Derrida yapıbozum ile özellikle metafizik olana başka kavramla karşı çıkmaya çalışmak yerine, onu içerde işleyerek, dışarı ile ilişkisini kurarak metinsel bir başka iş ile başka bir zincirleme biçimini ortaya koymaya çalışarak karşı çıkar.³⁰

Derrida yapıbozumun olumsuz bir özelliğinin olmadığını açıkça vurgulamıştı. Ancak bunun dışında yıkma, altüst etme, tersine çevirme şeklindeki her türlü olumsuzluğu anımsatacak eylemleri de yapıbozumda görüyordu. Bazı yorumcuların

²⁷ Derrida, a.g.e., 1972, s. 76

²⁸ Derrida, a.g.e., 1999, s. 59

²⁹ Akay, a.g.e., 1999, s. 14

³⁰ a.g.e.s. 14

söylediği gibi yapıbozumda bir yönü ile bir inşa söz konusudur. Çünkü yapıbozumda, öncelikle metinsel ilişkilerin öteki yüzü veya öteki metinlerle olan ilişkisi düşündürülmeye ve gösterilmeye çalışılır. Bu oluşturucu bir güçtür. Ayrıca bir şeyin o olmadığını göstermekte yeni bir olanağın kapılarını aralamaktır. Tıpkı Aristoteles mantığında deduire (kurmak) veya dedüksiyon kavramının Construire'i (yeniden inşa etme) içinde barındırması gibi. Derrida için söylenebilecek şey önce varolan bir construire'den sonrada bir déconstruire'den hareket etmektir; ancak sözünü ettiğimiz inşa her an yapıbozum tarafından yıkılacak bir inşa olma özelliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Aslında çalışmanın gelmiş olduğu nokta en baştaki ile aynıdır. Çünkü gramatikal kullanım kullanım Derridacı anlamda bize kavramın olanağını, ne olup olmadığını veriyordu. Aynı şekilde kavramların çevrilemez oluşları ve bir bağlamda ele alınmaya açık oluşları da temel noktalardan biridir. Fakat bize göre -dé- construction kavramına yönelik çevirme çalışmaları, bir bakıma Derrida'nın yapıbozumdan ne anlaşıldığını dikkatlere sunmuştur. “*Yapısı sökülme*”, “*yapısı bozulmak*”, “*yapısı çözülmek*”, tüm bu kavramlar *dé-construction*’ün muhtevalarını oluşturmaktadır. Hattâ belki de bu kavramlardan birini tercih etmek, nasıl bir Derrida okumasının yapılacağını da önceden varsaymış olmak demektir. *Déconstruction*’ü, *yapıbozum* olarak çevirmenin daha doğru olacağını, daha doğrusu Derrida'nın ortaya koyduklarına en uygun olacağını düşündüğümüz için tercih ettik. Diğer sebebi ise asla kökensel anlamda kendini ortaya koyamayan ve “her göstergeden, göstergenin kendisi olmak için dışladığı başka sözcüklerin ve daha önce geçmiş olan sözcüklerin izleri”³¹ olarak bulunan *iz*’in , asla yok edilemeyeceğini düşündüğümüz içindir. Yapıbozum izi “bozmak” eylemi içinde saklamaktadır. Çünkü *iz*’in mutlak bir kökeni olmadığı için varlığı ortadan kaldırılamaz. Bununla beraber silindiği zamanda yine mutlak olmayan mevcudiyetini (*silinmişin izi olarak*) koruyacaktır. Yani sadece bozulmuştur yok olmamıştır.

Yazmış olduğumuz düşüncelerin sonunda gelinen nokta, sonsuz bir olanaklılıklar havuzuyla baş başa olmak gibidir. Bu açıdan Derrida, öznelere olanakların içinde yeni olanaklar türetmeye zorluyor. Ancak bunun ötesine geçemiyor. Eğer geçseydi bir dayatma ve otorite olurdu; bu ise Derrida'nın aşmaya ve kaçınmaya çalıştığı bir tehlikedir. Bu çalışma ile bir kez daha Derrida’ yı sadece anlama olanağı değil, anlama olanaklarının hep var olduğunu gördük.

³¹ Sarup, a.g.e. 1997, s.,58

DEĞERLENDİRME

Birleşik bir terim olan *dé-construction* (yapı bozum), *destruction* (yıkma, yıkım) ve *construction*'dan (yapı, inşa) oluşmuştur. Bu imkânsız gibi görünür; bununla birlikte, alışıla gelen örnekler olarak alındıklarından “*destruction ve construction*” kavramları eşsüremlilik olarak bir arada bulunamazlar. Oysa ki yapıbozum yapan, kuran bir parçalanma mantığı ile belirlenir, bu metinde ve felsefe metinlerinde böyledir (aynı şekilde hukukta politika da bu şekilde olduğu gözden uzak tutulmamalı). Okuma parçalara ayırmadır, verilmiş olanı yeni parçalara ayırma da yazma dır. Yapıbozum bir teori değil, ama bir okuma pratiğidir. Derrida “*Platon'un Eczanesi'ne Giriş*” adlı yazısında bunları ifade etmiştir. Platon'un dediği gibi; felsefe yapmak, şeyleri doğrudan tabii eklemelerine göre parçalara ayırmaktır.³²

Görüldüğü gibi yapıbozum kavramı, tarihsel arka planı oldukça zengin bir kavramdır. Derrida'nın platon'dan farkı ise yapıbozumu bir defaya mahsus değil, sürekli uygulamasıdır. Bir durağanlık veya bir sonun olmamasıdır. Belki son varılan noktayı parçalarına ayırlamayacak kadar küçük birimlerde durabilmek olası olabilir; ancak varılan son noktada yeni bir yapıbozum başlatma imkânı hep vardır. Derrida kendisi ile yapılmış olan bir söyleşide, yapıbozum ile amacının her şeyi parçalarına ayırıp varlığını ötesine geçmek olmadığını belirtir. Ayrıca yapıbozumun “yıkıcı değil, iç bir özü açığa çıkarmak için ayrıştırma, ayırma ve bozma amacı gütmeyeceğini, öze yönelik, şimdi burada olmaya yönelik sorular sorduğunu ve bunların; aslında iç-dış görüngü-görünüş taslağına yönelik sorular olduğunu ifade eder.”³³

Derrida'nın düşüncelerini her zaman yapıbozuma uğratmak kolay gibi görünse de, üzerinde durulması gereken indirgeme ve muhafaza etme mantığına ve metafiziğine karşı çıkmasıdır. Olanığın olanaklarını bize göstermesidir. Derrida yapıbozumunda tüm açıklığı ile öne çıkan bir başka sorun, yazıya yönelik bir indirgemenin yapılmasıdır. Derrida söz merkeziliğe karşı çıkarken, yazı merkeziliğine kaymış görünür. Bununla birlikte böyle bir hükümü mutlak olarak vermek de pek olası görünmez. Zirâ yapıbozum ve iz birbirinin içine geçerek ,içinde birden fazla anlamların olduğu metin okumalarını sağlarlar ve sürekli metin üretirler. Fakat metin üretimlerinin en önemli özelliği Derrida'nın “*critique engagement*” dediği etkisinde kalarak eleştirmeyi sürdürme özelliğidir.

³² Charles, Ramond, *Le Vocabulaire De Derrida*, Ellipses, Paris, 2001, s.20

³³ Raoul, Mortley, *Fransız Düşünürleriyle Söyleşiler*, çev. Baki Güçlü, Erdal Cengiz, Elif Çırakman, Hâilil Turan, Hamdi Bravo, Zerrin Oral, Ankara, 2000, s.141

KAYNAKÇA

- Ali AKAY, *Toplumbilim*, sayı:10, İstanbul, 1999
- Taylan ALTUĞ, *Dile Gelen Felsefe*, YKY. Yay. İstanbul, 2001
- A. Kadir ÇÜÇEN, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, Asa Yay. Bursa 2000
- Allan MEGİLL, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay BİRKAN, Bilim ve Sanat Yay. Ankara 1998
- Jacques DERRİDA, *Marges De la Philosophie*, éd. Minuit, Paris, 1972
- Jacques DERRİDA, “Japon Bir Dosta Mektup”, çev. Medar Atıcı-Mehveş Omay, *Toplumbilim*, sayı:10, İstanbul Ağustos 1999
- Jacques DERRİDA, “Différance”, çev. Önay Sözer, *Toplumbilim*, sayı:10 İstanbul, 1999
- Raoul MORTLEY, *Fransız Düşünürleriyle Söyleşiler*, Çevirenler: Baki GÜÇLÜ, Erdal CENGİZ, Elif ÇIRAKMAN-Hâilil TURAN, Hamdi BRAVO, Zerrin ORAL, İmge Yay. Ankara, 2000
- Charles RAMOND, *Le Vocabulaire de Derrida*, Ellipses, Paris, 2001
- Madan SARUP, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A.Baki Güçlü, Ark yay. Ank.1997
- Zeynep DİREK, Refik GÜREMEN, *Çağdaş Fransız Düşüncesi*, Epos. Yay. Ankara 2004

Résumé: Sur relation entre déconstruction et la trace chez Derrida

D'après Derrida la déconstruction et la trace n'est pas un methode pour philosophie. La construction et la trace sont étudiés dans ce text, la trace est supplement et n'est pas un parole.

Les mots importante: Déconstruction, trace, efface et differance